

פרשת ויחי

התכוון לעבור עבירה ועשה מצוה

פתיחה

- ◇ האם השבטים חייבים בעונש בידי שמים על מכירת יוסף?
- ◇ מה דין מי שהתכוון לאכול חזיר ואכל טלה?
- ◇ מה דינה של אישה שנדרה בזירות ובעלה הפר לה והיא לא ידעה ושתתה יין?
- ◇ מה דינו של אדם שהתכוון לדוג דגים בשבת והציל תינוק?
- ◇ האם כשנצרך לרופא בשבת, עדיף שילך לרופא דתי?
- ◇ מה דין הרודף אחר חברו להרגו ולא מצאו?
- ◇ מתי העונש הוא בידי שמים ומתי גם בידי אדם?
- ◇ מה דין הגונב רכב והציל ילד?
- ◇ מדוע רבי עקיבא בכה?

מכירת יוסף גרמה לתוצאה טובה

בסוף הפרשה, לאחר פטירת יעקב אבינו, מתעורר בלב השבטים חשש כבד שמא יוסף ינקום בהם על מכירתו. התורה מתארת את מחשבת ליבם של השבטים, וכך נאמר¹:

"וַיֵּרְאוּ אָחֵי יוֹסֵף כִּי מֵת אָבִיהֶם וַיֹּאמְרוּ לוֹ יִשְׁטַמְנוּ יוֹסֵף וְהִשְׁבִּי לָנוּ אֶת כָּל הָרְעָה אֲשֶׁר גָּמְלָנוּ אֹתוֹ: וַיֵּצֵאוּ אֵל יוֹסֵף לֵאמֹר אָבִיךָ צָנָה לִפְנֵי מוֹתוֹ לֵאמֹר: כֹּה תֹאמְרוּ לְיוֹסֵף אֲנֵא שָׂא נָא פְּשַׁע אָחִיךָ וְחַטָּאתָם כִּי רָעָה גָּמְלוּךָ וְעַתָּה שָׂא נָא לְפָשַׁע עַבְדֵי אֱלֹהֵי אָבִיךָ וַיִּבֶךְ יוֹסֵף בְּדַבְרָם אֵלָיו: וַיֵּלְכוּ גַם אָחִיו וַיִּפְּלוּ לְפָנָיו וַיֹּאמְרוּ הִנְנוּ לְךָ לַעֲבָדִים."

יוסף מבהיר לאחיו כי הכול מאת ה', ומדגיש כי על אף שמחשבתם המקורית בעת המכירה היתה לרעה - בסופו של דבר השתלשלה ממנה טובה גדולה²:

"וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף: אֵל תִּירְאוּ כִּי הִתַּחַת אֱלֹהִים אָנִי. וְאַתֶּם חֲשַׁבְתֶּם עָלַי רָעָה אֱלֹהִים חֲשָׁבָה לְטוֹבָה לְמַעַן עֲשֶׂה פִּיזוֹם הַזֶּה לְהַחִיית עַם רַב."

ניתן לראות בדברי יוסף דברי ניחומים בלבד, אך יתכן שיוסף רומז כאן מהו "מרכז הכובד" של החטא - המחשבה או התוצאה, הכוונה הרעה או הנזק הממשי? אם המחשבה היא העיקר, הרי שהאחים חייבים בתשובה על רצונם להרע. ואם התוצאה היא העיקר, אזי אדם שביקש להזיק ובפועל היטיב - יהיה פטור מחובת כפרה.

כך מבאר **אור החיים הקדוש** על אתר, תוך שהוא מדגיש כי התוצאה הטובה מבטלת את הצורך בכפרה, וזו לשונו:

¹ בראשית נ, טו-יח.

² בראשית נ, יט-כ.

"ואתם חשבתם עלי רעה אלקים חשבה לטובה. והרי זה דומה למתכוון להשקות חבירו כוס מוות והשקהו כוס יין, שאינו מתחייב כלום, והרי הם פטורים וזכאים גם בדיני שמים".

התכוון לאכול חזיר ואכל טלה

על דברי אור החיים הקדוש, הקשה הרב מאיר דן פלוצקי³, מגדולי התורה בפולין, דור אחד או שניים לפני השואה, בחיבורו הלמדני, כלי חמדה, מתוך סוגיית הגמרא במסכת נזיר⁴, וזו לשון הגמרא:

"תנו רבנן: 'אִישָׁה הַפָּרָם וְהָ יִסְלַח לָהּ' – באישה שהפר לה בעלה והיא לא ידעה הכתוב מדבר, שהיא צריכה כפרה וסליחה. וכשהיה מגיע רבי עקיבא אצל פסוק זה היה בוכה: ומה מי שנתכוון לעלות בידו בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה - טעון כפרה וסליחה, המתכוון לעלות בידו בשר חזיר ועלה בידו בשר חזיר - על אחת כמה וכמה!".

מהגמרא עולה, כי אישה שנדרה נדר נזירות ובעלה הפר לה ללא ידיעתה, אם שתתה יין או נטמאה למתים - אף שעשתה זאת בהיתר גמור (שהרי נדרה כבר הופר) - היא זקוקה לכפרה וסליחה משום שחשבה שהיא עוברת עבירה. וכך פוסק הרמב"ם להלכה, וקובע כי למרות שלא נעשה איסור בפועל, האישה לוקה מכת מרדות "מפני שנתכוונה לאיסור".

לכאורה, דברים אלו עומדים בסתירה לטענת "אור החיים" הקדוש, שמי שביקש להשקות את חברו רעל והשקהו יין - פטור. הכלי חמדה מיישב את דברי "אור החיים" הקדוש באמצעות הבחנה יסודית, והיא:

בעבירות שבין אדם למקום, המחשבה היא העיקר. הקב"ה בוחן כליות ולב, ומי שביקש להמרות את פי ה' נחשב כמי שפגם בקשר עם הבורא, גם אם המעשה הפיזי לא יצא אל הפועל כפי שתכנן. לכן האישה שנדרה צריכה כפרה, כי סוף סוף בליבה היא ביקשה לעבור על רצון ה'.

לעומת זאת, בעבירות שבין אדם לחברו, יסוד האיסור הוא הנזק או הצער שנגרם בפועל לזולת. בכגון זה, אם התוצאה הסופית היתה חיובית וחברו נהנה מהמעשה - אין מקום לעונש או לחובת תשובה, משום שהחבר אינו יודע מה היתה המחשבה אלא פוגש רק את התוצאה החיובית. והרי לשונו של בעל כלי חמדה⁵:

"...בעבירה שבין אדם לחבירו, שעיקר הכוונה באיסור זה מפני שהרע לחברו... בזה כולי עלמא מודים דאם המעשה הוא טוב, ואדרבה - נצמח מזה טובה לחבירו, אזלינן בתר מעשיו... שוב אין עליו עונש אף בדיני שמים, כיוון דאדרבא חברו מחזיק לו טובה על זה שעשה לו, שנצמח מזה ישועה".

³ הרב מאיר דן פלוצקי (בעל כלי חמדה) (דבורט ואוסטרוב-מזובייצקה שבפולין), התרכ"ו-התרפ"ח - מגדולי התורה והלמדנים המפורסמים בפולין. נולד בעיירה קוטנו למשפחה מחסידי קוצק. למד אצל רבי אריה לייב צינץ (המהרא"ל) מפלוצק ורבי מרדכי גימפל יפה, והיה לתלמידו המובהק של רבי אברהם בורנשטיין מסוכטשוב (בעל ה"אבני נזר"). כיהן כרב בערים דבורט ואוסטרוב-מזובייצקה, והיה ממייסדי "אגודת ישראל" וחבר במועצת גדולי התורה. בסוף ימיו עבר לוורשה ועמד בראש "מתיבתא" המקומית. נודע בבקיאותו העצומה ובסגנון לימודו המשלב פלפול וחקירה הלכתית. חיבר את סדרת ספרי "כלי חמדה" על התורה, המנתחים סוגיות הלכתיות מתוך הפרשה. כמו כן חיבר את הספר "שאלו שלום ירושלים" העוסק בבירור זיפופ של ספר "בשמים ראש", ואת "מילואי חמדה" – הגהות וחיידושים על ספר "מנחת חינוך".

⁴ נזיר כג ע"א; קידושין פא ע"ב.

⁵ כלי חמדה פרשת ויחי אות ד.

הסבר דומה מסביר **רבי דוד שלמה אייבשיץ**⁶ בספרו **ערבי נחל**⁷, בביאור דברי יוסף לאחים "התחת אלקים אָנִי", ובה דבריו:

"מאחר שה' יתברך יודע מחשבות, אם כן נחשבת המחשבה לחטא כמו המעשה. מה שאין כן בין אדם לחברו - ודאי אפילו יחשוב לחברו רעה, כל שגומל לו טובות אינו נענש... והיינו דקאמר: 'התחת אלקים אני?' מאחר שרק חשבתם לרעה אבל אלקים חשבה לטובה, לא חטאתם נגדי אלא במחשבה, והמעשה היה טוב לי".

כלומר, יוסף הרגיע את אחיו בטענה שהמבחן ביחסים שביניהם הוא מבחן התוצאה. ומכיוון שבסופו של דבר המכירה הובילה לטובת המשפחה כולה, הוא אינו רואה בהם חוטאים כלפיו.

התכוון לצוד דגים בשבת והציל תינוק

רבי יצחק יהודה שמלקיש⁸ בשו"ת **בית יצחק**⁹, מוסיף על קושייתו של בעל כלי חמדה קושיה נוספת, מסוגיה במסכת **מנחות**¹⁰, העוסקת באדם שהטיל מצודה למים בשבת כדי לצוד דגים (איסור דאורייתא), ובפועל העלה במצודתו גם דגים וגם תינוק שעמד לטבוע, ובכך הציל את חייו.

בסוגיה זו נחלקו רבה ורבא: לדעת רבה הדייג פטור, שכן "זיל בתר מעשיו" (הולכים אחר המעשה) - ובפועל נעשתה מצוות הצלת נפשות. לעומת זאת, לדעת רבא הדייג חייב, שכן "זיל בתר מחשבתו" - וכוונתו היתה לעבור עבירה.

הבית יצחק מבחין בין שתי הסוגיות: במקרה של "חזיר וטלה", האדם התכוון לעבור עבירה, ובפועל עשה **מעשה רשות** (אכילת היתר). לעומת זאת, במקרה של המצודה, האדם התכוון לעבור עבירה, אך בפועל עלתה בידו **מצוה** (הצלת נפשות). ניתן אם כן לטעון, כי גם אם אדם שביצע מעשה **רשות** זקוק לכפרה על מחשבתו הרעה, הרי שבמקרה שהמעשה הפך **למצוה גמורה** - המעשה הטוב מבטל לחלוטין את הצורך בכפרה על המחשבה. וכך פסק **הרמב"ם**¹¹ בהלכות שבת:

"נתכוון להעלות דגים והעלה דגים ותינוק - פטור, אפילו לא שמע שטבע [התינוק], הואיל והעלה תינוק עם הדגים - פטור".

הראב"ד שם משיג על דברי הרמב"ם וכותב:

⁶ **רבי דוד שלמה אייבשיץ** (בעל "**לבושי שרד**" ו"**ערבי נחל**") (פולין-צפת), נולד סביב שנת התקט"ו-התקע"ד - מגדולי הפוסקים וממאורי החסידות בדורו. נולד בפולין למשפחה המיוחסת לבעל ה"כרתי ופלתי" (רבי יהונתן אייבשיץ). למד אצל רבי משולם איגרא ואצל רבי צבי הירש מנדבורנה (בעל "צמח ד' לצבי"), והתקרב למגיד ממזריטש ולרבי לוי יצחק מברדיטשוב. כיהן כרב בקהילות נאדבורנה וסורוקה, עד שעלה בשנת התקס"ח לארץ ישראל והתיישב בצפת, שם נמנה עם גדולי חכמי העיר עד פטירתו. חיבוריו משלבים בקיאות הלכתית עצומה עם מחשבה חסידית עמוקה: ספרו "לבושי שרד" על השולחן ערוך הפך לספר יסוד בקרב הפוסקים, וספרו "ערבי נחל" על התורה נחשב לאחד מספרי המחשבה והדרוש החשובים בתנועת החסידות. כמו כן חיבר את שו"ת "נאות דשא" וספר "מגילת סתרים" על ענייני תפילה.

⁷ ערבי נחל פרשת ויחי דרוש ה.

⁸ **רבי יצחק יהודה שמלקיש** (פולין), התקפ"ז-התרט"ה - מרבני גליציה, מגדולי הפוסקים בדורו, ראש אב בית דין לבוב. כבר כילד התפרסם בכישרונותיו הגדולים. רבו המובהק היה הרב יעקב בורנשטיין, ראב"ד לבוב ומחבר שו"ת "ישועות יעקב". שימש ברבנות בכמה קהילות בגליציה, בהן פרמישלא, ובשנת תרנ"ד מונה לרבה של לבוב (למברג). חיבורו שו"ת "בית יצחק" כולל שישה חלקים ובתשובותיו שם עסק גם בחידושי העולם המודרני של תקופתו: טלגרף, טלפון, חשמל קרונות חשמליות, וכדומה. מלבד זאת חיבר ספרים בשם "בית יצחק" על התורה ועל המועדים. תמך ברעיון הציוני והיה בין ששים ושבעה גדולי תורה מרחבי אירופה שחתמו על הצהרת היסוד של תנועת המזרחי.

⁹ שו"ת בית יצחק יורה דעה ח"א סימן ח.

¹⁰ מנחות סד ע"א.

¹¹ רמב"ם הלכות שבת ב, טז.

"לא שמע שטבע תינוק הואיל והעלה תינוק עם הדגים פטור. א"א הנך מילי פלוגתא דרבה ורבה נינהו במנחות (סד ע"א), ורבה לקולא, דאמר זיל בתר מעשיו. והוא [הרמב"ם] פסק כרבה [שפטור], אף על גב דתלמיד הוא [רבא] לגביה דרבה [והיה לו לפסוק כרבה שחייב]".

במגיד משנה שם מבואר, שהראב"ד גרס בגמרא ש**רבא** הוא זה שפטור, אך לפי הגירסה שלפנינו **רבה** הוא זה שפטור, וכך היתה גם גירסת הרמב"ם, ולכן פסק **כרבה**¹², ונמצא שפסק כרב ולא כתלמיד.

עם זאת, **בפרי מגדים**¹³ מבואר, שאמנם דייג זה פטור מקרבן או מעונש כיוון שהציל נפש, אך ראוי **למכת מרדות**, בדיוק כמו האישה ששתתה יין וחשבה שהיא נזירה. וכה דבריו:

"פירוש, אבל מכין אותו מכת מרדות, וכמו שפסק (פרק יב הלכה יח מהלכות נדרים) בהפר לה אביה והיא לא ידעה כו', דמכין אותה מכת מרדות, הואיל ונתכוונה לאיסור, וכרבי יהודא שם (נזיר כג ע"א), ופשוט".

נמצא שהמעשה הטוב, הצלת התינוק, אינו "מוחק" לחלוטין את כוונתו הפסולה של הדייג לחלל שבת, ולכן מכים אותו מכת מרדות.

על יסוד מחלוקת זו, כתב **הגאון הרב שלמה זלמן אויערבך**¹⁴ הנחיה מעשית: כאשר יש צורך ברופא בשבת במצב של פיקוח נפש, עדיף לפנות לרופא ירא שמים. הסיבה לכך היא, שרופא ירא שמים פועל מתוך מצוות "וחי בהם", בעוד שאצל רופא שאינו ירא שמים קיים חשש שעיקר כוונתו היא עבור השכר הכספי. פעולתו של רופא כזה דומה למי שהתכוון לצוד דגים והעלה תינוק - אמנם הוא פטור מעונש כי הציל חיים, אך מצד מחשבת הממון שלו בשבת, הוא נותר במצב הדורש תיקון.

התכוון לעשות עברה ועשה מצוה או היתר

במסכת נזיר מבואר, כפי שראינו, כי אדם המתכוון לעשות איסור ועלה בידו היתר - חייב מכות מרדות. ואילו במסכת מנחות, מחלוקת היא בין רבה לרבא, במקרה של אדם שהתכוון לצוד דגים בשבת ובפועל העלה במצודתו תינוק והצילו. ולפי גרסת הגמרא שלפנינו, רבה פוטר ("זיל בתר מעשיו") ורבה מחייב ("זיל בתר מחשבתו").

ה"בית יצחק"¹⁵ מבחין בין הסוגיות, ומבאר שבמקרה של "חזיר וטלה", האדם התכוון לעבירה ועשה מעשה רשות; אך במקרה של המצודה, האדם התכוון לעבירה ועלה בידו מעשה מצוה. וזו לשונו:

"נראה לומר, הטעם דשם בנתכוין לדבר עבירה ועשה מצוה פטור לגמרי, מה שאין כן בנתכוין לדבר עבירה ועשה דבר הרשות חייב מכות מרדות".

לשיטתו, במקום שבו המעשה הפך למצוה גמורה המיטיבה עם העולם, הרי שגם לדעת המחייבים ("זיל בתר מחשבתו") - אין צורך בכפרה.

¹² ראה מגיד משנה שם, שאפילו לגירסת הראב"ד יש ליישב, שהלכה כרבא משום שהוא אחרון, ולא אמרו אין הלכה כתלמיד במקום הרב אלא כשנחלקו במשאל ומתן של הלכה בנוכחות שניהם, ונשאו ונתנו זה עם זה, אבל כשהובאה בגמרא מחלוקתם כשני חולקים סתם, הלכה כאחרון. ראה רשב"א שבת קמא ע"א ד"ה והרב.

¹³ פרי מגדים סימן שכח, ס"ק ת; אור שמח שם.

¹⁴ ראה שמירת שבת כהלכתה ח"א פרק לב, הערה קל, מהדורת תש"ע. ובקובץ בית הלל קובץ ב עמודים צח-קא מובא דיון בדברי הגרש"ז.

¹⁵ שו"ת בית יצחק יו"ד ח"א סימן ח.

בכך מיישב ה"בית יצחק" את דברי "אור החיים" הקדוש, על ידי הבחנה בין סוג המעשה שאירע בפועל, וכה דבריו:

"ובהכי אולי יש ליישב מה שהקשה לי חכם אחד באור החיים... שכתב הרי זה דומה למתכוין להשקות חבירו כוס מוות והשקהו כוס יין, שאינו מתחייב כלום, והרי הם פטורים, וזכאים הם גם בדיני שמים. והדברים תמוהין, דהרי בנתכוין לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה צריך כפרה, וילפינן מקרא ד'אשה הפרם וה' יסלח לה'. ואיך כתב שהם פטורין וזכאים גם בדיני שמים. להנ"ל יש לומר, כמו דבעבירה לשמים כשנתכוין לעבירה ועשה מצוה פטור ואין צריך כפרה, הוא הדין כשנתכוין להרע לחבירו ועשה לו טובה, פטור, וזכאי אף בדיני שמים".

בעוד שהגמרא עוסקת במקרה שבו התוצאה היא מעשה 'רשות' סתמי (כמו אכילת בשר טלה), הרי שיוסף והאחים עסקו במקרה שבו התוצאה הסופית היתה מעשה 'מצוה' (הצלת חיים). וכוחה של המצוה שנעשתה בפועל גדול כל כך, עד שהוא מבטל את הצורך בכפרה על המחשבה הרעה שקדמה לה.

לפי זה, יוסף ניחם את אחיו בכך שמעשה המכירה, למרות כוונתם הרעה, הפך לשליחות אלקית שבסופו של דבר, במבחן התוצאה, החייתה עם רב. ומכיוון שעלתה בידם מצוה גדולה זו, בטלה חובת כפרתם.

על פי יסוד זה, מבסס ה"בית יצחק" את דברי ה**לבוש**, שפסק כי אדם שהעלה ליבו טינא (נעשה חולה מתוך תשוקה לערוה), מותר לאשתו להטעותו ולבוא אליו כשהוא סבור שהיא אישה זרה. ואף שבשעת המעשה הוא התכוון לאיסור, כיוון שבפועל הוא קיים מצוות עונה והתרפא בהיתר - אין מעשהו מצריך כפרה. ובלשונו:

"ולפי מה שכתבתי, נכונים דברי ה**לבוש** (יו"ד סימן קנז), שכתב, מי שהעלה ליבו טינא, תוכל אשתו לבא אליו להטעותו באופן שיהא סבור שבא על הערוה, ושרי. וזה תמוה, דהרי צריך כפרה שנתכוין לבשר חזיר והיא עוברת אלפני עיוור ומכשילתו. להנ"ל ניחא, דכיון שהוא עושה מצוה, אין צריך כפרה".

אמנם, ניתן להקשות על כך מן הגמרא במסכת **קידושין**¹⁶ המספרת על אשתו של רבי חייא בר אשי שהטעתה אותו באופן דומה, ובכל זאת אותו צדיק התענה כל ימיו עד שמת באותה מיתה. אולם, ניתן לתרץ שרבי חייא עשה כן ממידת חסידותו בלבד, כיוון שהקב"ה מדקדק עם חסידיו כחוט השערה ולא רצה שיישאר בנפשו אפילו רושם של מחשבת איסור.

בשו"ת דברי יציב¹⁷ **לרבי יקותיאל יהודה הלברשטאם**¹⁸, מובא ויישוב דומה לדברי "אור החיים" הקדוש:

¹⁶ קידושין פא ע"ב.

¹⁷ שו"ת דברי יציב יורה דעה סימן סז.

¹⁸ **רבי יקותיאל יהודה הלברשטאם מצאנז-קלויזנבורג (בעל ה"דברי יציב")**, **התרט"ה-התשנ"ד** - האדמו"ר הראשון של חסידות צאנז-קלויזנבורג. כינו של רבי חיים הלברשטאם, בעל ה"דברי חיים". נודע כעלוי כאשר נבחן על הש"ס בגיל שלוש עשרה בלבד. באותה שנה הוסמך להוראה בידי רבי מאיר אריק. בגיל עשרים ואחת נתמנה לרב "הקהילה הספרדית" (דהיינו חסידית) בקלויזנבורג ועמד שם בראש הישיבה. לאחר פלישת גרמניה להונגריה בשנת התש"ד גויס לשירות העבודה ושהה במחנה בפרוינבאך, בעוד אשתו וילדיו נותרו בגטו קלויזנבורג. בהמשך גורש עם משפחתו לאושוויץ, שם נספו אשתו ואחד עשר ילדיו, ונותר לבדו. לאחר השואה החל בהקמת מוסדות תורה וחינוך בשם "שארית הפליטה" במחנות עקורים, במקסיקו ובניו יורק. כמו כן פתח בארץ ישראל תלמודי תורה בשם "שארית הפליטה" בצפת, באר שבע, כפר אז"ר וכפר הניצחון. פתח ישיבה בויליאמסבורג ועמד בראשה, וכן במונטריאול. הקים משפחה מחדש ונולדו לו שבעה ילדים. בשנת התשט"ו עלה לארץ ישראל והקים את הקריה החסידית קריית צאנז בנתניה. כמו כן ייסד את בית חולים לניאדו בעיר בעקבות נדר שנדר בתקופת השואה, שאם יינצל מהתופת ינסה תמיד להציל יהודים. מאוחר יותר חזר לארצות הברית. דיבר רבות על השאיפה לדעת את כל הש"ס, ואמר שעיקר החסידות היא ללמוד גמרא. תפילותיו נמשכו שעות ארוכות, בבכיות ובהתלהבות. כתב תשובות רבות בארבעת חלקי השולחן ערוך אשר לימים יצאו בספרי שו"ת "דברי יציב" (ז' חלקים). חיבר סדרת ספרים בשם "שפע חיים" - דרושים ודברי תורה, ועוד ספרים רבים.

"במקום כוס של מיתה השקהו עוד כוס של יין... אין זה כ'עלה בידו בשר טלה' [מעשה רשות], אלא כ'עלה בידו בשר קדשים' [מעשה מצוה]... ונמצא שעלתה בידכם מצוה גדולה, וממילא פטורים וזכאים גם בדיני שמים".

בדרך זו הלך גם רבי יוסף בכור שור¹⁹ בפירושו לתורה, וכך כתב:

"אל תעצבו... כי למחיה לכם ולכל העולם שלחני אלקים וגזירת המקום היתה. ואם כיוונתם לאכול בשר חזיר - עלה בידכם בשר טלה, כי 'לא יאָנָה לצַדִּיק קָל אָנָן'. ובזאת ניכר כי הקב"ה חפץ בכם ומגלגל טובות על ידכם".

כלומר, העובדה שהקב"ה גלגל "טובה" ו"זכות" דרך המעשה שלהם, היא הוכחה משמים שה' חפץ בהם.

חשב מחשבה רעה ועשה מעשה על פי מחשבתו

המהרי"ל דיסקין²⁰, בשם בנו הגאון רבי יצחק ירוחם, מקשה על יסוד דברי הגמרא במסכת קידושין, הקובעת כי "מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה", פרט לעבודה זרה. אם כך, מדוע אדם שהתכוון לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה, או אישה ששתתה יין וחשבה שהיא נזירה - זקוקים לכפרה וסליחה? הרי המחשבה הרעה לא התממשה במעשה איסור בפועל. כדי ליישב זאת, מציע המהרי"ל דיסקין הבחנה בין שלושה מצבים, וכה דבריו:

"וצריך לומר דשאני מחשבה לחוד, כשחשב לעשות איסור ולא עשה שום מעשה, על זה אין צריך סליחה, אפילו מן השמים, אבל הך דגבי אישה שנזירה ונזיר ועברה על נדרה ועשתה גם מעשה במחשבתה הרעה שחשבה שעושה איסור, על מחשבה כזו צריכה כפרה מאת ה', הגם שלפי האמת אינו מעשה איסור, נמצא ג' חילוקים יש בדבר:

א. אם חשב לעשות עבירה, וכשהגיע לידי מעשה לא עשה, אינו צריך כפרה, אפילו מן השמים, דמחשבה כזו אינה כלום, חוץ מעבודה זרה, מינות וכיוצא בזה.

ב. מחשבה עם מעשה עבירה, דהיינו שחושב לעשות עבירה ועושה מעשה, בזה שייך עונש בידי אדם.

ג. חשב לעשות עבירה ועושה מעשה, ובשעת המעשה חושב שעושה עבירה, ולפי האמת אין כאן עבירה, באופן כזה לא שייך שום עונש בידי אדם, רק שצריך כפרה מן השמים.

וזהו שאמר להם יוסף כי 'התחת אלקים אני', רוצה לומר, כאן לא שייך עונש בידי אדם, מאחר שבהמעשה עצמו לא היתה רעה כי אם אתם חשבתם עלי רעה, ואלקים חשבה לטובה, תיכף בשעת מעשה היה לטובה, שהיה הכנה להגדולה והמלכות שניתן לו, ולא היה בזה רק מחשבה רעה מצדם שחשבו לעשות לו בשעת מעשה, על זה אין צריכים לבקש סליחה רק מאת ה'. לכן אמר להם, כי 'התחת אלקים אני' וגו'".

¹⁹ בכור שור בראשית מה, ה.

²⁰ מהרי"ל דיסקין על התורה בראשית נ, יט.

המהרי"ל דיסקין מיישב את הסתירה בין הכלל "מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה" לבין הדין שמי שחשב לאכול חזיר ואכל טלה צריך כפרה, תוך הבחנה בין שלושה מצבים:

- א. **מחשבה ללא מעשה:** אדם שחשב לעבור עבירה אך לא עשה דבר - אינו זקוק לכפרה, שכן המחשבה כשלעצמה אינה נחשבת למעשה.
- ב. **מחשבה המצטרפת למעשה העבירה:** אדם שחשב לעבור עבירה ואכן ביצע אותה - נענש על המעשה בבית דין.
- ג. **מחשבה המלווה במעשה שנראה כעבירה:** אדם שביצע מעשה מתוך כוונה לעבור עבירה, אך במבחן התוצאה לא נעשה איסור - אמנם אינו נענש בידי אדם, אך כיוון שהוציא את מחשבתו אל הפועל, הוא זקוק לכפרה בדיני שמים.

על פי יסוד זה, מבאר המהרי"ל דיסקין את דברי יוסף: "הַתַּחַת אֱלֹקִים אָנִי?" יוסף הבהיר לאחיו כי במישור האנושי הוא אינו יכול להענישם, שכן המעשה בפועל התברר כטובה וכקידום למלכות. אולם, במישור האלקי ("תחת אלקים"), כיוון שהם ביצעו מעשה מתוך כוונה להרע, הם עדיין נדרשים לבקש סליחה ומחילה מהקב"ה.

בדבריו אלו חולק המהרי"ל דיסקין על "אור החיים" הקדוש, שכן לשיטת "אור החיים" הקדוש, כיוון שהתוצאה הסופית היתה טובה, האחים היו פטורים וזכאים לחלוטין - הן כלפי יוסף והן כלפי שמים. ואילו המהרי"ל דיסקין סבור, כי הטובה שהצמיח ה' מהמכירה פוטרת אותם רק כלפי יוסף, אך המחשבה הרעה שליוותה את המעשה מחייבת תשובה כלפי שמים. ומצאתי שכן כתוב כבר **בספר חסידים**²¹, וזו לשונו:

"אילו לא נעשה לטובה הייתם צריכים מחילה [ממני], אבל כיון שהאלקים חשבה לטובה... ממני אינכם צריכים מחילה, אבל מן הקב"ה אתם צריכים מחילה!".

בספר חסידים²² מובא מקרה נוסף, וכך כתב:

"הרי אחד שרדף אחר חברו בחרב שלופה והנרדף נחבא ולא מצאהו הרודף, ואחד היה מבקש אדם ולא להורגו אלא לתופשו כדי לחתוך ידו או אחד מאיבריו שאין הנשמה תלויה בו, וחתך לו אבר אחד. דע לך כי בידי שמים בעולם הבא נענש יותר אותו שחשב להרוג, ועל זה לא אמרו מחשבה רעה אינה מצטרפת למעשה, שהרי רדף אחריו ונגמרה מחשבתו להרוג".

אדם שרדף אחר חברו כדי להורגו והחטיא את מטרתו, או שביקש לחתוך את ידו ורק גרם לו חבלה קלה - יענש בדיני שמים על כוונתו המקורית, שכן המחשבה "הצטרפה למעשה" ברגע שהאדם פעל לממשה. אילו היה נמנע ממעשה, הרי זה כאילו חזר בו, אך משפעל - המחשבה נזקפת לחובתו.

כעין זה כתב **רבי יעקב ריישר**²³ בפירושו **עיון יעקב** על ה"עין יעקב", וזו לשונו:

"אף על גב דמחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה, מכל מקום כיוון דלפי דעתה עשתה המעשה בפועל - מצרפין המחשבה למעשה".

²¹ ספר חסידים תתתרכה.

²² ספר חסידים סימן תתתעג.

²³ **רבי יעקב ריישר (בעל ה"עיון יעקב") (פראג, גליציה וגרמניה), התל"ג בערך-התצ"ג** - מגדולי האחרונים, פוסק ומפרש אגדות חז"ל. נולד בפראג למשפחה של תלמידי חכמים ונקרא על שם עירו (ריישר - היא ריישא שבגליציה, שם כיהן אביו ברבנות). למד אצל אביו ואצל רבי אהרן שמעון שפירא. כיהן כדיין וראש ישיבה בפראג, ולאחר מכן נקרא לכהן כרב בקהילות החשובות אנבר, וורמס ומץ. נודע בשיטתו הישרה המשלבת פלפול עם חתירה להלכה פסוקה. ספרו המפורסם ביותר הוא "עיון יעקב", פירוש עמוק ויסודי על ה"עין יעקב", שבו הוא מיישב את קושיות המפרשים ומוסיף נופך למדני לאגדות חז"ל. כמו כן חיבר את שו"ת "שבות יעקב" (ג' חלקים), שהתקבל כספר יסוד בעולם הפסיקה, את "חוק יעקב" על הלכות פסח, ואת הספר "סולת למנחה" על ספר המצות.

התכוון לעשות מצוה ועשה עברה שבסוף התהפכה לטובה

בספר **פרדס יוסף**²⁴ מציע **רבי יוסף פצנובסקי**²⁵, דרך נוספת ליישב את דברי "אור החיים" הקדוש, ולפיה כלל לא היתה כאן "מחשבה רעה" מצד השבטים. לשיטתו, השבטים כלל לא התכוונו לעבור עבירה; אדרבה, הם היו משוכנעים שהם מקיימים מצוה ופועלים על פי דין תורה.

מקורות חז"ל והמפרשים מצביעים על כך שהאחים דנו את יוסף בבית דין מטעמים הלכתיים:

דין עד זומם: "אור החיים" הקדוש²⁶ בעצמו מציין כי האחים דנו את יוסף כעד זומם על שהביא את דיבתם רעה לאביהם.

דין רודף: ה"ספורנו"²⁷ מבאר, כי האחים ראו ביוסף רודף המנסה לסלקם מהעולם הזה ומהעולם הבא, ועל כן דנוהו למיתה מדין "הבא להורגך השכם להורגו".

דין עבד: במדרש רבה²⁸ מבאר, כי האחים דנו את יוסף למכירה כעבד, בדומה לכנען שחטא ונענש לשמש כעבד.

על פי זה, טוען ה"פרדס יוסף", המקרה של השבטים אינו דומה כלל לאדם המתכוון לאכול חזיר, אלא לבית דין שטעו בדין, וזו לשונו:

"הגע בעצמך, אם בית דין הוציאו פסק דין על אדם שחייב מיתה וטעו בדין, וכשרצו להשקותו כוס מוות נתנו לו כוס יין – האם נאמר בזה שהם חייבים על מחשבתם? הרי אין כאן מחשבה רעה ולא מעשה רע!".

לפי הסבר זה, יוסף לא אמר לאחיו שהם "פטורים" מחמת התוצאה הטובה (כפי שהסבירו ה"בית יצחק" או ה"כלי חמדה"), אלא הבהיר להם שמעולם לא חטאו כלפיו. המכירה לא היתה מעשה פשע, אלא טעות בדין של דיינים שסברו שהם עושים מצוה. לכן, בקשת המחילה לא היתה על עצם החטא, אלא התנצלות על הטעות שהתבררה בדיעבד כמי שאינה תואמת את רצון ה'.

אשר לעובדה שהשבטים נענשו על המכירה, מסביר ה"פרדס יוסף", שזהו ביטוי לכך שהקב"ה "מדקדק עם צדיקים כחוט השערה". כלפי חוץ נראה המעשה כחטא, ולכן נדרש עבורו תיקון במדרגתם הגבוהה של השבטים, אך מצד האמת ומצד כוונתם - לא היה כאן חטא כלל.

גנב מכונית והציל תינוק

²⁴ פרדס יוסף בראשית נ, ב.

²⁵ רבי יוסף פצנובסקי (בעל ה"פרדס יוסף") (פולין), התרל"ה-התש"ב - מחכמי פולין המפורסמים בדור שלפני השואה. השתייך לחסידות גור. נולד בפאביאניץ ועסק במסחר, אך הקדיש את כל עיתותיו לתורה. חיבורו "פרדס יוסף" על התורה הוא אוצר בלום של ליקוטים, פלפולים וחיידושים מכל ספרי הראשונים והאחרונים, המסודרים לפי סדר הפסוקים. הספר התקבל בחיבה רבה בעולם הישיבות בזכות בקיאותו המדהימה והיכולת לקשר בין סוגיות שונות בש"ס לבין פשוטי המקרא. רבי יוסף נספה בשואה בגטו לודז' בשנת תש"ב.

²⁶ אור החיים בראשית לז, ב.

²⁷ ספורנו בראשית לז, יח.

²⁸ בראשית רבה פד, יז.

הגאון רבי יצחק זילברשטיין²⁹, מגדולי הפוסקים, חתנו של מרן רבי חיים קניבסקי זצ"ל ורבה של שכונת רמת אלחנן בבני ברק, דן בהשלכה מעשית ומקורית של סוגיה זו לימינו. השאלה שהגיע לפתחו היא:

גנב פרץ למכונית במטרה לגנבה. לאחר שהחל בנסיעה, הבחין במראה בתינוק המוטל בספסל האחורי כשהוא כחול ומחוסר הכרה. הגנב עצר מיד, ביצע בתינוק החייה והבהילו לבית החולים. לאחר המעשה חזר הגנב בתשובה והחזיר את הרכב לבעליו, וכעת הוא שואל: האם עליו לשלם לבעל הרכב על הנזק שגרם למכונית בעת הפריצה, או שמא כיוון שהמעשה התברר בדיעבד כמעשה הצלה - הרי הוא פטור?

תשובה: במישור של דיני אדם, פסק הרב זילברשטיין כי הגנב פטור מלשלם על הנזק. הסיבה לכך היא שברגע הפריצה כבר היה התינוק בסכנת חיים, ואילו היה עובר שם אדם מן השורה, היה מחויב לפרוץ את המכונית כדי להצילו. נמצא שמעשה ה"נזק" היה למעשה הצעד הראשון וההכרחי בהצלת הנפש, ועל כן אין כאן חיוב ממוני.

עם זאת, בשאלת החיוב בדיני שמים (על המחשבה הפסולה), מביא הרב זילברשטיין את דברי **שו"ת מקור חיים**³⁰ הנוטה לחיוב, ומביא לכך שתי ראיות:

- א. כשם שמי שנתכוון לאכול חזיר ואכל טלה צריך כפרה על מחשבתו, כך גם הגנב שנתכוון להזיק ורק במקרה הועיל - חייב בדיני שמים.
- ב. האמירה "הַתַּחַת אֶלְקִים אָנִי" מוכיחה כי יוסף לא יכל לדון ולהעניש את אחיו, כי יצאה לו טובה מהמכירה, אך במישור האלקי - עדיין היו חייבים.

בעל "מקור חיים" שלח את תשובתו **לגר"ש כהן**, והלה השיב לו:

"מה שהביא ראה, מנתכוון לאכול בשר חזיר, ועלה בידו בשר טלה, שצריך סליחה וכפרה, יש לחלק בין מזיק לשאר איסורים, שבמזיק העיקר אם היה לו היזק לחבירו או לא, ואם אין לחבירו היזק, יתכן שאף בידי שמים יהיה פטור, וראה לזה מבבא קמא (נו ע"א), שאם שויה לקמת חבירו טמון באש, אף שמכוון לטובה, מכל מקום כיון שעל ידי זה גרם הפסד לחבירו, חייב בדיני שמים. הרי שלא משגיחין בכוננתו, אלא העיקר תליא אם גרם הפסד לחבירו או לא.

ומה שהביא מיוסף, קשה: הגע עצמך, אם אדם גנב נפש ומכרו והתרו בו לחנק, ועד שבאו עדים לבית דין להעיד עליו, עלה האיש לגדולה על ידי המכירה, והיה המכירה לטובתו, הכי יעלה על דעתך שבית דין יפטרו אותו מחיוב מיתה?! ומה שהיה הדבר לטובה, אינו שייך להם, דאפילו עשה תשובה, בית דין של מטה אינו מוחלים, אלא שיוסף אמר להם, שאני איני רוצה להנקם מכם, כיון שיצא לי טובה מזה, אלא בדיני שמים אתם עדיין חייבים כפרה".

לדברי הגר"ש כהן, בית דין מענישים על המעשה כפי שהיה בשעת עשייתו, ללא קשר לתוצאות חיוביות עתידיות. לכן, הגנב עדיין זקוק לכפרה בדיני שמים, שכן בשעת המעשה כוונתו היתה לרעה, ואין התוצאה הטובה מוחקת את האחריות המוסרית על הרצון להזיק.

לעומתו, לפי "אור החיים" וה"כלי חמדה", הגנב פטור אף מדיני שמים, שכן בסופו של דבר לא נגרם שום נזק אלא רק טוב. ולפי ה"בית יצחק", הגנב פטור כי עלתה בידו מצוה רבה של הצלת נפש, הגוברת על המחשבה הרעה.

²⁹ חשוקי חמד בבא קמא נו ע"א.

³⁰ שו"ת מקור חיים סימן לג.

מדוע רבי עקיבא בכה

הגמרא בקידושין³¹ מביאה ברייתא הלומדת מפסוק מפורש, בענין אישה שבעלה הפר את נדרה, שאף מי שהתכוון במעשיו לעבירה צריך כפרה, אפילו אם בפועל לא עשה מעשה עבירה, וזו לשון הגמרא:

"אישה הפרם וה' יסלח לה' (במדבר ל', יג) - במה הכתוב מדבר? באישה שנדרה בניזיר ושמע בעלה והפר לה, והיא לא ידעה שהפר לה בעלה, והיתה שותה יין ומטמאה למתים".

הכתוב מלמד, אם כן, שהאישה צריכה כפרה הואיל ועשתה מעשים בכוונת איסור, אף על פי שבאמת לא היו מעשי איסור. ממשיכה הברייתא ומספרת:

"רבי עקיבא, כי הוה מטי להאי פסוקא הוה בכי, אמר: ומה מי שנתכוין לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה, אמרה תורה: צריכה כפרה וסליחה, מי שנתכוין לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר חזיר - על אחת כמה וכמה!".

מדוע בכה רבי עקיבא דווקא לנוכח פסוקים אלו? על שאלה זו משיבים רבותינו האחרונים תשובות שונות, ובהן שלוש התשובות הבאות:

רבי מאיר שמחה הכהן מדווינסק³², בעל **המשך חכמה**³³ מבאר, כי בכיו של רבי עקיבא נבע מכך שהדברים נגעו לקורות חייו, שכן רבי עקיבא חווה על בשרו את הפער שבין 'מחשבה' ל'מעשה', וכה דבריו:

"זה אירע לו כד הוה מתלוצץ בעוברי עבירה. יומא חד אידמי ליה שטן כאיתתא בריש דיקלא; נקטיה לדיקלא וקסליק ואזיל. כי מטא לפלגיה דדיקלא - שבקיה. אמר: אי לאו דמכרזי ברקיעא: 'היזהרו ברבי עקיבא ותורתו', שויתיה לדמך תרתי מעי.

כיוצא בזה אתה אומר: 'ולא ידע ואשם ונשא עונו' (ויקרא ה', יז). כשהיה רבי עקיבא מגיע לפסוק זה היה בוכה: ומה מי שנתכוון לאכול שומן ועלה בידו חלב, אמרה תורה: 'ולא ידע ואשם ונשא עונו', מי שנתכוון לאכול חלב ועלה בידו חלב - על אחת כמה וכמה!

גם זה אירע לו בעובדא דמסכת שמחות, שקבר מת מצוה שלא במקומו, יעוין שם, דאמר: מה אני שנתכוונתי לזכות [ונתחייבתי], מי שנתכוון לחוב - על אחת כמה וכמה".

הגמרא בקידושין³⁴ מספרת כי פעם התגרה רבי עקיבא ביצר העריות, ונדמה לו השטן כאישה בראש הדקל. הוא החל לטפס לעברה, ורק בנס ניצל מחטא. במקרה זה, מחשבתו היתה רעה, אך המעשה נבלם.

³¹ קידושין פא ע"ב.

³² רבי מאיר שמחה הכהן מדווינסק (בעל ה"משך חכמה") (וילנא שבליטא), התר"ג-התרפ"ו - מגדולי הדור האחרונים של יהדות אירופה המפוארת בדור שלפני השואה. בשנת התרמ"ח נתמנה לרב בדווינסק (דאוגבפילס שבליטביה) וכיהן בה כארבעים שנה לצדו של "הרוגאצ'ובר". חיבורו "אור שמח" על הרמב"ם נחשב נחשב לספר יסוד בעולם הישיבות. ספרו "משך חכמה" על התורה (ראשי תיבות: מאיר שמחה כהן), שיצא לאור לאחר פטירתו, נחשב לאחד מספרי המחשבה והפרשנות המקוריים והחשובים. נודע בחיבתו העמוקה לציון ובתמיכתו הנלהבת בבניין הארץ, תוך שהוא רואה בהשגחה שבתהליכי התקופה את ראשית צמיחת הגאולה וביטוי מוחשי לפקידת ה' את עמו.

³³ משך חכמה במדבר ל', יז.

³⁴ קידושין פא ע"א.

במקרה אחר, הנזכר במסכת **שמחות**³⁵, עסק רבי עקיבא בקבורת מת מצוה, אך התברר שטעה בהלכה וטלטל את המת מחוץ לתחומו, ועל כך אמר: "מה אני שנתכוונתי לזכות - נתחייבתי, מי שנתכוון לחוב - על אחת כמה וכמה".

הסבר אחר כתב **רבי חנוך זונדל לוין**³⁶ בפירושו **ענף יוסף**³⁷ על **העין יעקב**, וזו לשונו:

"ורבי עקיבא, אף שידע שורש נשמתו שהיה מגלגול שמעון, היה מתיימש מן הפורענות באשר 'אלקים חשבה לטובה'. אמנם כאשר הגיע למקרא הזה 'אישה הפרם' - אף שלא נתקלקלה כי בעלה הפרה, ומחשבה רעה אין הקב"ה מצרף למעשה, מכל מקום כיון דשתתה יין הוי כמעשה, ולכן צריכה כפרה על מחשבה לא טובה. לכן היה בוכה, שיפגיענו בשלום נשמתו משמעון על מחשבת שמעון, אף שבהמעשה הצמיח טובה".

כלומר, רבי עקיבא היה גלגול נשמתו של שמעון בן יעקב, ושמעון היה הדמות המרכזית בחטא מכירת יוסף. רבי עקיבא ידע כי ייסורי מיתתו הקשים נועדו למרק את חטא המכירה, וקיווה שיוכל להיפטר מן הפורענות מכיוון שמעשה המכירה הצמיח בסופו של דבר טובה גדולה, כמאמר יוסף: "אֱלֹקִים הִשְׁבְּהָ לְטֹבָה". אולם, כאשר הגיע לפסוק העוסק באישה שנדרה, הבין שגם כשמעשה מסתיים בטובה, נדרשת כפרה על המחשבה הרעה. תובנה זו, שחטא המחשבה במכירה עדיין תובע את דינו, היא שהביאה אותו לידי בבי.

הסבר שלישי מובא בשל"ה **הקדוש**³⁸ **לרבי ישעיה הלוי הורוביץ**³⁹. וכך כתב:

"כי רבי עקיבא היה הגלגול של יוסף, ולכך נקרא עקיבא בן יוסף... שבאמת לא היו רק תשעה מגולגלים [מהשבטים שחטאו], רק שהם שיתפו השכינה עמהם כשעשו החרם, וכביכול כאילו היתה השכינה עוזרת במעשה הזה, וכביכול נשמת רבי עקיבא היתה במקום השכינה לסבול, וזה יצתה נשמתו באחד בשביל ה'אחד'... נמצא בחינת יוסף הוא השכינה וגלגול רבי עקיבא... ויצתה נשמתו באחד תחת השכינה".

כלומר, רבי עקיבא הוא גלגול נשמתו של יוסף הצדיק ולא של שמעון, דבר הרמוז בשמו: "עקיבא בן יוסף". כשהחליטו האחים למכור את יוסף, הם הטילו חרם ונידו על מי שיגלה ליעקב אביהם את מעשה המכירה⁴⁰, ובמעמד הטלת החרם והנידוי, שיתפו את הקב"ה עמהם. ראובן ובנימין לא נכחו במעמד ויוסף נמכר, כך שנתרו תשעה, ומכיוון שחסר להם אחד למנין, צרפו את ה' יתברך. נמצא שגם השכינה היתה "שותפה" למעשה המכירה.

השל"ה הקדוש מבאר כי מיתתו של רבי עקיבא על קידוש השם - שבה יצאה נשמתו במילה 'אחד' - נועדה לכפר על שיתוף השכינה (הנקראת 'אחד') במכירת יוסף. לאור זאת, בכיו של רבי עקיבא נבע מהכרת

³⁵ מסכת שמחות ד, לד.

³⁶ רבי חנוך זונדל לוין (בעל ה"ענף יוסף") (ביאליסטוק, פולין), נפטר בשנת התרכ"ז - מגדולי מפרשי המדרש והאגדה. נולד בביאליסטוק לאביו רבי יוסף. חיבוריו המפורסמים ביותר הם הפירושים "ענף יוסף" (ביאור פשטי ולמדני) ו"עץ יוסף" (ליקוט דברי המפרשים הקדמונים), המודפסים על ה"עין יעקב" ועל מדרש רבה. מלבד פירושו על האגדה, חיבר גם את הפירוש "ענף יוסף" על התפילה (בסידור "אוצר התפילות"), וכן ביאורים על פרקי אבות והגדה של פסח.

³⁷ ענף יוסף על העין יעקב קידושין פא ע"ב.

³⁸ של"ה פרשת וישב תורה אור אות ז.

³⁹ רבי ישעיה הלוי הורוביץ (השל"ה הקדוש) (פראג שבצ'כיה - שימש ברבנות בפולין, ליטא, גליציה, אוסטריה וגרמניה - ישראל), השי"ח-הש"צ - מגדולי רבני אשכנז. נולד בפראג לאביו רבי אברהם הלוי הורוביץ, תלמידו של הרמ"א. למד בלובלין אצל רבי שלמה לוריא (המהרש"ל) והמהר"ם מלובלין, ולאחר מכן שימש ברבנות וכאב בית דין בערים ובקהילות רבות. בסוף ימיו החליט לעלות לארץ ישראל ולחזק את היישוב היהודי בה. הגיע לירושלים בשנת השפ"א, לאחר מכן עבר לצפת ולבסוף קבע את מושבו בעיר טבריה, בה נפטר בשנת הש"צ ובה נטמן בחלקת הרמב"ם ורבי יוחנן בן זכאי ותלמידיו. כתב מספר חיבורים. חיבורו העיקרי הוא "שני לחות הברית" אשר על שמו נקרא "השל"ה הקדוש" (של"ה ר"ת "שני לחות הברית").

⁴⁰ ראה רש"י בראשית לז, לג.

תפקידו בתיקון נשמת יוסף ולכבוד השכינה. יוסף הבין כי האחריות המוטלת על המחשבה, היא כבדה מנשוא, וכי גם כאשר המעשה מסתיים בטובה ואינו מוביל לאיסור בפועל, המחשבה הרעה עדיין תובעת את תיקונה.

בקצרה

העמקנו בשאלה: האם אדם שהתכוון לבצע עבירה, אך בפועל יצאה מתחת ידו תוצאה חיובית או מצוה, זקוק לכפרה?

נקודת המוצא של דיון זה, היא דברי יוסף לאחיו בסוף פרשתנו: "וְאַתֶּם חֲשַׁבְתֶּם עָלַי רָעָה, אֲלָקִים חֲשַׁבְתֶּם לְטָבָה".

אור החיים הקדוש מחדש, כי מכיוון שבסופו של דבר מכירת יוסף הולידה טובה גדולה והצילה את האנושות מחרפת רעב, האחים פטורים וזכאים לחלוטין - הן במישור האנושי כלפי יוסף והן במישור האלקי. הוא מדמה זאת לאדם שביקש להשקות את חברו כוס רעל ובטעות השקהו יין, שאינו חייב דבר.

על דברי "אור החיים" הקדוש קשה מהגמרא **בקיודושין**, הקובעת כי אישה שחשבה שהיא נזירה ושתתה יין - צריכה כפרה גם אם התברר שנדרה הופר.

- **הכלי חמדה** מבחין בין עבירות שבין אדם למקום (שבהן גם מחשבת פסול לבדה נחשבת מרידה) לעבירות שבין אדם לחברו. במישור החברתי, אם לא נגרם נזק, אלא להיפך, הופקה תועלת - אין חטא.
- **הבית יצחק** מבחין בין תוצאה של "דבר רשות" (כמו בשר טלה במקום חזיר) לתוצאה של "דבר מצוה". כוחה של המצוה (הצלת חיים) הוא כה גדול עד שהוא "מבטל" את המחשבה הרעה המקורית.
- **הפרדס יוסף** כותב, כי אצל השבטים לא היתה "מחשבה רעה" כלל, שכן הם פעלו כבית דין שדן את יוסף על פי כללי ההלכה (כ"רודף" או כ"עד זומם"). לשיטתו, "טעות בדין" אינה מצריכה כפרה כאשר התוצאה המעשית היא טובה; אדרבא, התוצאה החיובית ביררה למפרע כי הטעות בדין לא היתה חטא, אלא המעשה כולו היה ברצון ה'.

מנגד, **המהרי"ל דיסקין ורבי יהודה החסיד** סוברים, כי התוצאה הטובה פוטרת רק מעונש בידי אדם. אולם כלפי שמים, כיוון שהאדם הוציא את מחשבתו הרעה מן הכוח אל הפועל וביצע מעשה, הוא חייב בתשובה ובכפרה. לשיטתם, יוסף אמר "התחת אלקים אני" כדי להבהיר שרק הוא כאדם סולח, אך הדין מול הבורא יתברך עדיין עומד.

השלכה מעשית: הגאון **רבי יצחק זילברשטיין** דן במקרה של גנב שפרץ לרכב ובתוכו תינוק מחוסר הכרה והצילו. למסקנה, בדיני אדם הוא פטור מלשלם על הנזק (כי המעשה הפך למעשה הצלה מחויב), אך בדיני שמים דינו תלוי במחלוקת הנ"ל: האם התוצאה (הצלת חיים) מוחקת את המחשבה (גנבה), או שהרצון להרע מחייב כפרה למרות הנס שאירע.

בחתימת הדברים, עמדנו על **פשר בכיו של רבי עקיבא** למקרא הפסוק "וְהָיָה יִסְלַח לָהּ", המלמד כי גם במקום בו הותר האיסור - המחשבה עליו דורשת כפרה:

המשך חכמה מבאר, כי בני זה נבע מניסיונו האישי של רבי עקיבא, שחווה את המתח שבין ה'כוונה' ל'מעשה', הן כאשר התכוון לעבור עבירה וניצל ממנה בנס, והן כאשר התכוון לעשות מצוה ויצאה תקלה תחת ידו.

הענף יוסף מסביר כי רבי עקיבא, כגלגולו של שמעון בן יעקב, הבין שהתוצאה הטובה של המכירה פטרה את השבטים במישור האנושי, אך לא מחקה את הצורך בכפרה על המחשבה הרעה המקורית. בבכיו הכיר רבי עקיבא בכך שייסוריו הם המירוק הנדרש על אותה כוונה פגומה.

השל"ה הקדוש כותב, שרבי עקיבא היה גלגול נשמתו של יוסף ולא של שמעון, ומיתתו של רבי עקיבא על קידוש השם, בשעה שיצאה נשמתו ב"אחד", נועדה לכפר על "שיתוף השכינה" בחרם המכירה. בכיו של רבי עקיבא ביטא את הכרת תפקידו בתיקון נשמת יוסף וכבוד השכינה. הוא הבין כי האחריות על המחשבה כבדה מנשוא, וכי גם כשהמעשה מסתיים בטובה – המחשבה הרעה עדיין תובעת את תיקונה.